ІСТОРИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 340.15(4):347.64(37)

Поліщук Марина Геннадіївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ФУНКЦІОНУВАННЯ АРМІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОПОРЯДКУ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕТОРІАНСЬКОЇ ГВАРДІЇ – ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ)

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що ознайомлення та вивчення історичних джерел, які свідчать про утворення й утримання армії в Древньому Римі, є важливим елементом вивчення розвитку держави.

Метою статті є висвітлення об'єктивних історичних фактів, реформ і правових аспектів римської армії, а також аналіз функцій преторіанської гвардії, комплексне висвітлення політики Римської імперії та з'ясування цілісної ролі системи реформ римської армії.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

– дослідити характер і зміст політики Риму;

– дослідити процес еволюції політики, яка проводилася в преторіанській армії,

– дослідити роль військових з'єднань у цьому регіоні;

– дослідити вплив різноманітних факторів, які сприяли розвитку преторіанської гвардії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стародавній Рим відомий нам як одна з наймогутніших цивілізацій світу. Велика частина його успіху припадає на могутність римської армії, яка неодноразово демонструвала майстерно відточені навички як ворожим країнам, так і власному народу.

Захист держави був фундаментальною частиною питання функціонування й розквіту Римської імперії. Важливим кроком у розвитку потужності армії були реформи Сервія Тулія, завдяки яким члени плебейської та римської громади були об'єднані в римсько-плебейське оточення, виступаючи надалі як єдине військо [1, с. 213].

Чіткість регламентації та жорсткість дисципліни були обов'язковим елементом на всіх рівнях життя громадян, що свідчить про надзвичайно високий рівень мілітаризації суспільства. Слід зазначити й те, що скрупульозний підхід до підготовки воїнів був одним із секретів успіху римської армії. Ігнорування військових призовів каралося не лише штрафом, тілесними ушкодженнями та конфіскацією майна, а й продажем у рабство. Солдати повинні були складати як загальні, так і спеціальні присяги, доводячи свою честь і вірність легіону.

Чисельність армії постійно збільшувалася завдяки завойованим територіям, мешканці яких автоматично приєднувалися до воїнів Риму. Із VI ст. до н. е. кількість воїнів римської армії становила близько 3 тисяч. До початку нашої ери загальна кількість легіонів збільшилася до 26. Керування збройними силами встановлювалося за консулом чи диктатором, які мали при собі кінноту, квестора та легатів, яким іноді доручалося командування частинами або структурами під час бою.

Зі 107 р. до н. е. воїни стали одержувати платню за службу, а приєднатися до війська могли всі бажаючі. Армія налічувала близько 75 легіонів, які включали в себе 500 тис. осіб [1, с. 215].

Охороною правопорядку в Давньому Римі періоду імперії займалася преторіанська гвардія, яка була заснована Сципіоном Африканським як особиста охорона. Під час правління Октавіана Августа та його наступника – Тиберія – преторіанська гвардія отримала нове призначення, займаючись патрулюванням вулиць, охороною суспільного порядку, ліквідацією пожеж, пацифікацією тощо [3, с. 2].

Розглянемо основні особливості служби римських громадян у преторіанській гвардії. Термін служби для воїна преторіанської гвардії становив шістнадцять років. Гвардійці отримували більше

коштів за свою службу порівняно з легіонерами (750 денаріїв на одного преторіанця). Імператор сплачував послуги гвардійців за рахунок власних коштів. Починаючи з 32 р. сенат ухвалив рішення щодо коштів для оплати milites praetoriani з державної казни, підконтрольної сенату. Воїни, які залишили службу, отримували разову виплату в розмірі 20 000 денаріїв [2, с. 3–4]. Крім цього, винагородою слугували так звані donativa, що зазвичай складалися з грошових видач, нагород або подарунків. Причини для видачі donativa могли бути різними: прихід до влади нового принцепса чи річниця початку правління, виконання преторіанською гвардією особливих завдань на користь держави чи окремої особи.

Наприклад, за наказом Тиберія в 31 р. гвардійцям було виплачено по тисячі сестерціїв на особу. Це було пов'язано з тим, що гвардія не підтримала префекта преторія Сеяна після його арешту. Аналогічна сума була виплачена Тиберієм після смерті імператора Августа в 14 р. Стільки ж було нараховано преторіанцям Калігулою згідно із заповітом Тиберія [2, с. 4].

У Давньому Римі надзвичайною популярністю користувалися загальноміські заходи (гладіаторські бої, спектаклі тощо), особливо в часи імперії, коли населення Риму досягало 3 млн. Під час таких подій зростав ризик суспільних заворушень. Крім того, існувала загроза для вищих посадових осіб. У такому разі охорона правопорядку покладалася на префектів, у розпорядженні яких були міські когорти преторіанців. Солдати мали право відвідувати подібні заходи в якості глядачів. Імператор Август розділив солдатів за призначенням: одні займалися охороною аристократії та безпосередньо імператора, інші слідкували за порядком у натовпі [3, с. 195].

Інколи самі солдати ставали причиною сутичок. Проступки кожного преторіанця розглядались особисто імператором (це могло бути недотримання наказу, зрада чи дезертирство). Воїни преторіанської гвардії складали присягу вірності на ім'я імператора. Треба додати, що театри також ставали місцями зіткнень солдатів і плебсу. Валеріус Максімус назвав театри «військовими таборами в місті». Імператор Август заснував так звані «міські когорти», які повинні були патрулювати вулиці та слідкувати за правопорядком. Під час правління Нерона на виставі була присутня ціла когорта гвардійців разом із центуріоном і префектами. Ще одна функція преторіанської гвардії полягала в здійсненні суду. Імператор делегував судову владу преторіанському префекту. Він здійснював оперативно-розшукові дії, брав участь у стратах і катуваннях.

Збереглися свідчення про участь інших преторіанців у катуванні свідків. Траплялися випадки, коли вищі посадові особі зловживали своєю владою й за допомогою гвардійців ув'язнювали та страчували невинних людей. Так у 33 р. було звинувачено у зраді, заарештовано та страчено Консайдіуса Прокулюса [2, с. 12].

Пожежі становили особливу небезпеку для Древнього Риму, оскільки не було вжито необхідних заходів для їх усунення. У першому сторіччі до н. е. Красс сформував спеціальні загони з рабів, які повинні були займатися гасінням пожеж. У 22 р. до н. е. імператор Август сформував дружини з рабів, які не тільки ліквідовували пожежі, а й були відповідальні за їх поширення. У 7 р. до н. е. були сформовані регулярні загони, також місто було поділене на 7 районів. Тільки після того, як місто було зруйноване пожежею в 6 р., Август прийняв рішення про формування пожежних загонів із вільновідпущених. Проте потреба використовувати воєнні загони для допомоги в цій справі нікуди не зникла. Є свідчення про те, що ці загони також патрулювали вулиці вночі, однак їх головною метою було запобігання появі пожеж на вулицях Риму. Під час правління Юлія-Клавдія солдати разом з усіма городянами гасили пожежу. Після того, як згорів театр у Помпеях у 22 р., преторіанська гвардія на постійній основі мала бути присутня на місцях пожеж [3, с. 177].

Збір податків також входив у спектр зобов'язань преторіанської гвардії. Уперше про це згадується під час правління імператора Калігули. Це було проявом власної сили з боку імператора, що викликало невдоволення серед населення. На відміну від звичайних збирачів податків, солдати все робили швидше. Крім цього, за наказом імператора той, хто не сплатив гроші, мав бути страчений через повішення [3, с. 211–212].

Преторіанська гвардія неодноразово брала участь в акціях пацифікації. Під час повстання легіонерів у Паннонії, син Тиберія, Друз, із двома когортами гвардійців переміг бунтівників. Помічниками сина Тиберія були два префекти преторія – Луцій Сей Страбон і його син, Луцій Елій Сеян. Фактично через юність і недосвідченість Друза відповідальність за придушення повстання була покладена на обох префектів [2, с. 7].

У катуванні та страті призвідників бунту брали участь безпосередньо преторіанці. Також гвардійці брали участь у придушенні заворушень у Полленції. Після того, як натовп блокував похоронну

процесію померлого центуріона, вимагаючи при цьому гроші на фінансування гладіаторських ігор у його спадкоємців, преторіанці затримали винуватців безпорядку та розігнали натовп. У 24 р. гвардійці також брали участь у придушенні бунту рабів під проводом колишнього преторіанця Тита Крузія. Трибун Стай із загоном гвардійців заарештував заколотника і доправив його до Риму.

Пріоритетним завданням для преторіанської гвардії було збереження здоров'я та життя імператора. Солдати були поділені на дві групи, одна з яких займалася безпосередньо вартовою службою, а інша – усіма аспектами, що гарантували безпеку імператора. Excubiae при імператорі несли так звані speculatores praetorii. Термін speculatores стосувався воїнів преторіанських когорт, обраних на певний час, щоб ті несли варту в безпосередній наближеності до імператора та його володінь. Вони обиралися із центурій різних преторіанських когорт і служили імператору, незважаючи на місце, де той міг перебувати (чи в палаці, чи під час поїздки в провінцію, чи під час військового походу). Speculatores утворили окремий підрозділ. Командиром у ньому був офіцер рангу центуріона. До складу цього підрозділу входили офіцери: exercitator equitum speculatorum, optio, а також tesserarius. Перший відповідав за вишкіл, optio був заступником центуріона, а tesserarius був відповідальним за паролі вартових. Під час варти преторіанці носили списи.

За безпеку володаря відповідали також гвардійці однієї з преторіанських когорт (у часи правління Тиберія їх було дев'ять). Їх обов'язком було вартування брам, коридорів палацу, а також патрулювання вулиць і територій, що прилягали до палацового комплексу. Пильність вартових ілюструє один епізод «Анналів» Тацита, у якому описується візит до Тиберія колишнього консула-суффета, відомого красномовця Квінта Гатерія. З'явившись у палаці, Гатерій кинувся до колін імператора, аж той, утративши рівновагу, упав. Преторіанські гвардійці, відразу зреагувавши на це, хотіли позбавити необережного політика життя, вважаючи, що Гатерій хоче вбити принцепса. Тільки втручання Ліві Августи, матері Тиберія, урятувало старого сенатора від смерті [2, с. 8–9].

Ще один випадок, що засвідчив вірність преторіанської гвардії імператору (але вже її префекта), трапився під час відпочинку принцепса біля містечка Таррацена у 26 р. У гроті біля цієї місцевості, у якому перебував Тиберій, стався обвал. Префект преторія Сеян прикрив від каміння імператора. Стримуючи каміння, Сеян дочекався преторіанців, що поспішали на допомогу.

Преторіанці, виконуючи роль так званої політичної поліції, були й виконавцями екзекуцій. Ув'язнені гвардією утримувалися у в'язниці в Римі, у підземеллях палацу на Палатині або в преторіанських казармах. Командиром преторіанців, що пильнували в'язнів, був optio carceris або офіцер у ранзі центуріона чи трибуна [2, с. 12].

Імператор призначав офіцера, самого або із загоном преторіанців, для виконання екзекуції щодо особи, яка перебувала у вигнанні чи за межами Риму. Так, у 14 р. преторіанці відбули на острів Керкенну біля узбережжя Африки, де вбили Семпронія Гракха, колишнього коханця дочки Августа – Юлії. Охоронець-офіцер, що охороняв Агріппу Постума, отримав із Риму письмовий наказ убити його. У 16 р. на території Палатину було страчено невільника Агріппи – Клемента, що видавав себе за господаря. Також за наказом Тиберія префект преторія Квінт Невій Макрон заарештував юдейського царя Ірода Агріппу, а наприкінці 32 р. центуріоном-преторіанцем був заарештований еквіт Помпей, що перебував у змові із Сеяном. Цей префект також брав безпосередню участь у розслідуваннях, допитах і тортурах підозрюваних у таких злочинах, як неповага до імператора та безбожність. Отже, можна зробити висновок, що преторіанці в цій сфері мали практично необмежену свободу дій. Об'єктами їхньої діяльності могли бути особи з різних верств населення Риму, незалежно від походження (від членів правлячої династії Юліїв-Клавдіїв до низів суспільства). Тиберій вважав, що краще завдати превентивного удару, ніж чекати змов і повстань. Щодо префекта преторія, то він міг бути тільки зацікавленим у посиленні імператорської влади, оскільки із закінченням влади принцепса закінчилася б і його кар'єра, а можливо, і життя.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Ураховуючи надзвичайну кількість подій в історії Давнього Риму, сучасники можуть стверджувати, що армія відігравала одну з найважливіших ролей як у повсякденному житті, так і в озброєних конфліктах чи війнах. Неможливо не відзначити вражаючий рівень мілітаризації суспільства на всіх етапах становлення Давнього Риму.

Рівень підготовки воїнів, їхня зібраність, дисциплінованість і вірність ідеології римського війська є безсмертним прикладом для сучасних військових організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Покровський І. Історія римського права. Минск: ЮНИТИ, 2005. 276 с.
2. Новицкий, И. Римское частное право: учеб. для вузов. Москва: ИКД: «ЗЕРЦАЛО–М», 2007. 256 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П–С. 736 с.
4. Дождев Д. Римское частное право. Учебник для вузов / Под редакцией члена-корр. РАН, профессора В. Нерсесянца. Москва: Издательская группа ИНФРА М–НОРМА, 1996. 704 с.
5. Олійник М. Преторіанська гвардія у період правління імператора Тиберія. URL: http://dspu.edu.ua/history_journal/arhiv/36_2015/14.pdf.
6. Sandra J. The praetorian guard in the political and social life of Julio-Claudian Rome. URL: https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0099480.

Поліщук Марина Геннадіївна

ФУНКЦІОНУВАННЯ АРМІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОПОРЯДКУ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕТОРІАНСЬКОЇ ГВАРДІЇ – ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ)

У статті досліджене становлення римської армії, рівень мілітаризації суспільства, місце армії в повсякденному житті громадян на прикладі історії створення та функціонування преторіанської гвардії. Велика частина успіху припадає на могутність римської армії, яка неодноразово демонструвала майстерно відточені навички як ворожим країнам, так і власному народу. Захист держави був фундаментальною частиною питання функціонування й розквіту Римської імперії.

Ключові слова: військовий, призов, зброя, армія, реформи, присяга, преторіанська гвардія, страта, загони, пацифікація.

Полищук Марина Геннадьевна

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АРМИИ В ДРЕВНЕМ РИМЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ПРАВОПОРЯДКА (НА ПРИМЕРЕ ПРЕТОРИАНСКОЙ ГВАРДИИ – ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПОЛИЦИИ)

В статье рассмотрено становление римской армии, уровень милитаризации общества, место армии в жизни граждан на примере истории создания и функционирования преторианской армии. Большая часть успеха стала следствием влияния римской армии, которая неоднократно демонстрировала мастерские навыки как вражеским странам, так и собственному народу. Защита страны была основным аспектом вопросов функционирования и процветания Римской державы.

Ключевые слова: военный, призыв, оружие, армия, реформа, присяга, преторианская гвардия, отряды, пацификация.

Polishuk Maryna

THE FUNCTIONING OF THE ARMY IN ANCIENT ROME AS AN ELEMENT OF THE RULE OF LAW (ON THE EXAMPLE OF THE PRAETORIAN GUARD – POLITICAL POLICE)

The study is that the introduction and study of historical sources that indicate the formation and maintenance of the army in ancient Rome, as an important element in the study of the development of the state.

Illumination of objective historical facts, reforms and legal aspects of the Roman army, as well as analysis of the functions of the Praetorian Guard. The article consists in a comprehensive coverage of the policies of the Roman Empire and clarification of the integral role of the reform system of the Roman Army.

The achievement of this goal involves examining the following tasks:

– the nature and content of the policy of Rome;

– the process of policy evolution, which was held in the Praetorian Army,

– the role of military alliances in this region;

– the influence of various factors that contributed to the development of the Praetorian Guard;

Ancient Rome is known to us as one of the most powerful civilizations in the world. Much of the success falls on the power of the Roman army, which has repeatedly demonstrated mastery honed skills as hostile countries and their own people.

The article examines the formation of the Roman army, the level of militarization of society, the place of the army in everyday life of citizens on the example of the history of the creation and functioning of the Praetorian Guard. Much of the success falls on the power of the Roman army, which has repeatedly demonstrated mastery honed skills as hostile countries and their own people. Protection of the state was a fundamental part of the question of the functioning and prosperity of the Roman Empire.

Considering the extraordinary amount of events in the history of ancient Rome, contemporaries can argue that the army played one of the most important roles in everyday life and in armed conflicts or wars.

It is impossible not to mention the impressive level of militarization of society at all stages of the formation of Ancient Rome.

The level of training of warriors, the elegance of assembly, discipline and loyalty to the ideology of the Roman army serves as an immortal example for modern military organizations.

Key words: military, prizes, armed, army, reform, oath, praetorian guard, execution, detachments, pacification.